DEÁK PÉTER

A VESZÉLY ÉS KONFLIKTUS KEZELÉS TUDOMÁNYRENDSZERI ALAPJAI

A biztonság politikai fogalomként való használata a II. világháború után váltotta fel a védelem kategóriáját, és a megelőzésre, a „béke megőrzésére" helyezte a hangsúlyt. A két világháború ugyanis olyan következményeket produkált, hogy a védelmi doktrínák, szervezetek és infrastruktúrák anakronizmussá váltak. A védelem, a védekezés ugyanis „post factum" jelenség, az adott korban a fegyveres támadás bekövetkezését követő cselekvéssorozat, amely már kezdeti időszakban is súlyos következményekkel járt mind a támadó, mind a védő számára. Ezért először elvekben, majd a nemzetközi intézményrendszerben, napjainkban pedig különböző stratégiákban a társadalom igénye a prevenciót jelentő biztonság primátusa a konfliktusok, a veszélyjelenségek megelőzése, és ez az elvárás számos új jelenség észlelése nyomán fokozódott. Ennek a világstratégiának szellemében alakultak ki a biztonsági szervezetek (az úgynevezett „nemzetközi biztonsági architektúra), a „biztonsági tanács", és a biztonságpolitika tartalma is. Természetesen mindennek ekkor még alapvetően a katonai elemei, és nemzetközi dimenziója voltak középpontban, így elméleti alapjait a hadtudomány, a nemzetközi jog, a nemzetközi tanulmányok képezték, általános értelemben csak bizonyos szerzőkhöz kötődő biztonságelméleti iskolák fogalmazódtak meg.

Miután a második világháborút követő korszak együtt járt egy kiugró technikai, majd kommunikációs forradalommal, világgazdasági átrendeződéssel, megfogalmazódtak és artikulálódtak azok a nem fegyveres, pontosabban nem katonai tartományba tartozó kihívások, amelyek értékeket, érdekeket, szuverenitást, tömegek életkörülményeit, ezen belül életét és a világban az emberiség, a civilizációk által megalkotott dologi értékeket veszélyeztethették. A civilizációs ártalmaktól kezdve az urbanizációra a természetnél nagyobb veszélyt jelentő ipari és ökológiai katasztrófák, az ötvenes években megjelenő, akkor még „anarchikus" terrorizmus, az Észak-dél, az új expanzív ideológiák, a politikán kívül gazdasági, technológiai, hadügyi tényezők által motivált fegyverkezési rivalizáció, a környezetszennyező veszélyforrások, a regionális konfliktusok eszkalációjának veszélye a biztonság kategóriáját összetetté, komplexszé tették. Mind e mellett még valamennyi felsorolt kihívást a kor jellemző hidegháborús jellege miatt a katonai fenyegetés mintegy velejárójaként értelmezték.

Amikor a tudomány, a politika nagy nemzetközi elemzői az ötvenes években a konfrontatív koalíciók korában mindezt karakteresen felismerték, megindultak a nemzetközi törekvések a kockázatos deterrent (elrettentés) felől a detente (enyhülés) irányába, felismerve, hogy a feszültség a háborús kockázat és a drága fegyverkezés mellett egyéb területeken, a gazdaságban, környezetben

(Csernobil) éhséglázadásokban (Afrika), járványokban (AIDS-HIV) is válságos veszélyszituációkat okoz.

Az ekkor jelentkező államközi és civil biztonságteremtő akaratok sikerüket annak a tendenciának köszönhették, amelyben a nemzetközi politika az első enyhülési szakaszban a háború és béke, a fegyverkezés és leszerelés, a konfliktusok és válságok kérdését a katonai szférából át kívánta emelni a nemzetközi kapcsolatok politikai területére. A politikai és szakmai elit a problémák megközelítését ki akarta emelni az úgynevezett hadtudomány konzervatív megismerési köréből és államilag irányított diszciplináiból és a konstruktívabb politológia és szociológia vizsgálati körébe szándékozott bevonni. Ennek érdekében számos tanácskozás, nemzetközi szeminárium szerveződött a biztonság témakörében, amelyek a kérdés jellegét illetően nyitottabbak voltak, mint a katonai tárgykörökben. A biztonság a politikatudományban, mint a hadügyet felváltó, a nemzetközi kapcsolatokban sajátos primátust kapó kifejezés és főleg annak tartalma természetesen lényegesen gazdagabb jelenségtartományra terjedt ki.

A biztonság tartalma, dimenziója, a politikai gyakorlatban való érvényesülése ezen túl, az elmúlt tizenöt esztendőben, tehát az új világrendbe való átmenet korában, és Magyarországon – ennek szerves részeként - a rendszerváltás beteljesülésének időszakában további jelentős változáson ment át. A fegyveres fenyegetés veszélyének elhárítása terén a lokális konfliktusok, a hidegháború örökségét jelentő belső válságok átgyűrűzésének megállítása, a válságkezelés és pacifikáció jelentette a katonai feladatot. Ezek a fegyveresen „békeakciók" már együtt jártak az eszkaláción kívül a szekunder következményekkel, exodus-migrációval, a fegyvercsempészettel, pénzek vándorlásával, valamint a kábítószer, belső feszültségek, fekete munkaerő és piac jelenségeivel. E mellett – és ez fontos – a biztonsági kihívások sokasága és együtt járása mellett fontos felismerendő jelenség volt az is, hogy az egyes veszélyforrások, azok aktivizálódásai egymást is indukálják, okozzák, átcsapnak egymásba.

Nem véletlen, hogy a biztonság modernebb értelmezését a nemzetközi architektúrális elemek közül éppen a kül- és biztonságpolitikáját lényegében az új korszakban artikuláló Európai Unió adott dokumentumai fejezik ki leginkább: az ember, az állampolgár, a társadalmi lét biztonságának primátusát. Az EU alkotmánytervezetéből, a szolidaritási Klauzálból világossá vált, hogy a biztonságteremtés fő objektuma az állampolgár. Talán egy idézet: EU Stratégia Intézetének igazgatója jutott arra a felismerésre, hogy az ESDP terén az egyik kihívás, aminek meg kell felelni: „az állampolgárok oltalmazása, akik a terrorista fenyegetés elsőszámú céltáblái".[1]

Az ezredforduló tájékára, fennköltebb szóval az új, kibontakozott globális világrend megjelenésével pontosabban kirajzolódtak az úgynevezett új, nem katonai biztonsági kihívások, veszélyforrások, fenyegetések is

[1] CONV 417/02 5. oldal

Miután nemzetközileg elfogadottan a terrorizmus a prioritást jelentő biztonsági kihívás, a küzdelem, ha tetszik, hadviselés teljesen új formáit követeli meg. A modern „háborúkép" tartományában megjelenik a terrorcselekmények által indukált, okozott egyéb veszélyjelenségek elleni védekezés, katasztrófa felszámolás, exodus kezelés, járványvédelem, környezeti hatáscsökkentés, és még sok más, ezek a hadviselés részévé válnak. Új értelmezést kap az ország és lakosságvédelem.

Az utóbbi években tapasztalható trendek a jelentős kockázatok közé emelik a szélesebb értelemben vett ökológiai, illetve természeti vagy ipari katasztrófa jelenségeket. Bizonyított, hogy egyes meteorológiai mozgások e kockázatok gyakoriságát növelik a föld szinte minden régiójában,

Annak kihangsúlyozása mellett, hogy az emberek szabad mozgása, a munkaerő áramlása, a tanulási helyszín megválasztása demokratikus alapelv, e fenti ismérvekkel jelentkező vándorlás a nemzetközi jogba és integrációs kötelezettségekbe ütközik. A migráció akkor jelentkezik biztonsági kockázatként, ha tömeges, egyidejű és illegális. Ez a jelenségforma jelenség az országon belül számos zavarhoz vezet.

Globális és nemzetközi kezelést igényel az ellenőrizhetetlen új fegyverrendszereinek terjedése, más szupertechnikai rendszerek erőszak érdekében való felhasználása, az alkalmazási technológiák tökéletesítése.

Az új kockázatok körében jelentkezik az informatikai robbanás, amelynek biztonságot érintő motívumai, formációi és hatásténye zői nemzetközileg még nincsenek teljesen feltárva. A hazai világháló-rendszerben megjelent szándékos zavarkeltések azonban mindenképpen figyelmet érdemelnek.

A veszélyforrások közül nem lehet figyelmen kívül hagyni a szervezett bűnözés internacionalizációját, maffia rendszerbe való tömörülését. Ennek kül- és biztonságpolitikai szempontjai a nemzetközi együttműködésben való részvételben fejeződnek ki, a részletek a közbiztonság körébe tartoznak És végül, de korántsem utoljára egyértelmű biztonsági fenyegetésként jelenhetnek meg a szélsőséges, fundamentalista, rasszista, militáns, a polgári engedetlenség demokratikus és törvényi határait átlépő szélsőséges mozgalmak, netán pártnak nevezett csoportok rendzavarása, hatalom közelébe jutásának kísérletei.

A biztonság nemzetközivé vált dimenziói miatt a kilencvenes években, a külpolitikában a napi és hosszabbtávú gyakorlat fókuszába került a nemzetközi feszültségeket és konfliktusokat eredményező válságok kérdése és nyilvánvaló volt, hogy ennek kizárólagos gazdája semmiképp sem a védelmi szféra, a biztonság nem katonai, hanem alapvetően politikai kérdés.

Az új, globalizációval jellemezhető radikálisan új kihívások következményei, ártalmai napjainkban széles földrajzi dimenzióban, de egyben országon belül jelennek meg, itt okoznak kárjelenségeket, ezért egyre inkább megnövekszik az interágazati, összkormányzati feladatkörön belül a belpolitikai koordináció szükségessége. Hogy ebből a trendből a politika és az igazgatás

struktúrájára és felelősség megosztására milyen következtetések vonhatók le, az nem ennek az írásnak a feladata.

Viszont a mai viszonyok között evidenciaként jelentkezik, hogy a biztonságpolitika alapvető funkciója, nemzetközi és nemzeti, állami értelemben egyaránt a prioritások elemzés alapján való megfogalmazása. A stratégiai porítások kiválasztása érdekében a politikának figyelembe kell vennie az egyes kihívások

- bekövetkezésének valószínűségét,
- az adott veszély aktivizálódása esetén bekövetkező hatások, károk mértékét
- a válsághelyzet várható időtartamát,
- a kezelés nemzetközi lehetőségeit.

A fentiek mérlegelése, elemzése adja alapját a félelem nélküli állapot szavatolásának és állami felelősségének. Ezek a tényezők a biztonság fogalmának és tartalmának vonatkozásában radikális átértékelést igényelnek. Az új veszélyjelenségek kevésbé az államot, annak területét, légterét és szuverenitását, hanem elsősorban az állampolgárok életét, létkörülményeit, tulajdonát és a nemzeti értékeket, infrastruktúrát és természeti közeget fenyegetik. A biztonság komplexitása, az a világos következtetés, hogy az egyes természeti, társadalmi, civilizációs, technológiai „káresetek" egymást indukálják, eszkalálódnak, zömmel katasztrófákban manifesztálódnak, a prevenciós és kezelési döntések interdiszciplináris elméleti megalapozását igénylik. A több mint hatvan éves múltra visszatekintő „biztonságelméleti iskolák" elkoptak, a biztonság tudományos terminológiája anakronisztikussá vált.

A mai biztonságpolitikai gyakorlat alapvető funkciója a veszélyek valószínűségi, illetve volumentáris prioritási sorrendjének megállapítása, ezzel kapcsolatos állami stratégiák megalkotása, a feltételek és források, intézmények és nemzetközi garanciák megteremtése. Az elemzések jelentős része még napjainkban is a konzervatív jegyeket hordozó hadtudomány, statisztikai elemzések és szaktudományok előrejelzései alapján folynak,. Ennek következtében az igazgatásban, a törvényalkotásban, az egyes válságterületek „gondozásában" nem jelentkezik kellően az ágazatközi együttműködés, nem tiszta a tárcák illetékessége, nem szinkronizált az egyes intézmények reformja, fejlesztése. Hatásköri viták jelentkeznek, és nincs meg az adott komplex politikai dimenzió interdiszciplináris elméleti megalapozása.

A meglehetősen elkoptatott biztonságpolitikának viszont nincs meg a tudományos, egységes és egyben interdiszciplináris elmélete. A mai világban, az államban, a gazdaságban, a természetkezelésben, a társadalmi feszültségek és az új erőszakformák elleni védekezésben nélkülözhetetlen a gyökerek és hatások felvázolása, elemzése, és ennek alapján a veszélyek, válságok és konfliktusok, megelőzésének, blokkolásának és kárenyhítésének menedzselési, kezelési metodikáinak kutatása.

Ebből a felismerésből eredően vállalkoztunk néhányan arra, hogy a fejlődőben lévő, széles spektrumú, a közigazgatási elvekkel összeolvadó rendészettudomány, az igazgatáselmélet, a nemzetközi jog, a hadtudomány mellé bevonva a szociológia, politológia, tömegpszichológia, gazdaságtan és történelem, katasztrófa-medicina és informatika együttműködésével megkíséreljük körvonalazni a „veszély, válság és erőszakkonfliktus kezelés elmélete" tartalmi felvázolását.

Ennek birtokában, a biztonság teljesen új értelmezésével szükségesnek látjuk, hogy szinte valamennyi hagyományos és innovatív felsőoktatási szakon, az adott profilhoz igazítva, alapozó tárgyként kellene oktatni ezt a röviden „veszély és konfliktuskezelés elvi alapjai" című tantárgyat, és ezt elsősorban a rendészettudományi (szűklátókörű megfogalmazásban rendörtiszti), valamint államigazgatási felsőfokú oktatási intézményekben, illetve a mikro gazdaságtani szakokon.